

ПРО ДЕЯКІ АНТИНОМІЇ ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ¹

А. ВАЙШВІЛА
доктор юриспруденції,
професор кафедри історії та філософії права
(Університет Микола Ромеріо, Вільнюс, Литва)

1. ЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ТА РЕФЛЕКСИВНА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

Знати пізнавальні можливості методів, що використовуються, є важливим для будь-якої науки, оскільки бувають ситуації, як наприклад, коли така точна наука, як математика, стає неточною, і в ній мова наукового аналізу не завжди гарантує однозначність результатів. Згадаємо, що коли німецький математик Г. Кантор (*Cantor*, 1845–1918) завершував свою працю, присвячену подоланню методологічних труднощів у теорії множин, він отримав листа від свого колеги Б. Рассела (*Russell*, 1872–1970). Англійський математик і філософ, спираючись на Канторове визначення множин («множина — це сукупність будь-яких об'єктів»), сформулював парадокс усіх нормальних (або таких, що не містить самих себе) множин. Питання: чи є така множина нормальною або чи може вона містити себе в якості свого ж елемента? Якщо «так», то висновком є те, що вона не є множиною, оскільки є множиною всіх множин, які не містять множин. А якщо вона не містить саму себе як свій елемент, тоді висновок такий: вона повинна містити саму себе як елемент, оскільки вона і є множиною всіх множин, які не містять саму себе. Звідси логічна суперечність: якщо вислів є істинним, тоді впливає, що він є неістинним, а якщо він неістинний, то він є істинним. Кон'юнкція висловлювання та його заперечення (q та $не-q$) завжди є неістинним висловлюванням. Якщо консеквент є неістинним, то в істинній імплікації має бути неістинним і антецедент. А з неістинного впливає будь-яке (*ex falsum sequitur quodlibet*).

¹ Переклад з російської мови та наукове редагування О. Литвинова.

Цей парадокс спирається безпосередньо на визначення множини як сукупності будь-яких об'єктів, і тоді вона (оскільки також є об'єктом) може стати елементом самої себе. Властиві окремим елементам множини ознаки тут у тому ж самому смислі можуть бути приписаними й їхній сукупності — об'єкту більш високого рівня абстрактності, тобто самій множині і навпаки. Це означає, що дефініція множини, якій було довірено стати основним поняттям теорії множин, виявилася з методологічної точки зору надто абстрактною і тому суперечливою. Вона припускала у своїх основах рефлексивні визначення, тобто поняття, які підкоряють собі в одному і тому ж смислі об'єкти, які належать до різних семантичних і онтологічних рівнів, у тому числі й самих себе. Це й призводило до логічних суперечностей (антиномій).

Але якщо засади математики є такими, що з них за законами логіки з однаковою необхідністю витікають як істинні, так і неістинні висловлювання, то це тому, що математика не знає, про що вона «говорить», і не знає, чи є істинним те, що вона говорить. Саме цим на початку ХХ ст. було викликано кризу засад математики, для подолання якої критично переосмислювалася вся методологія математики, насамперед — поняття, які було розбудовано на основі рефлексивних або непередикативних визначень.

Одним із засобів для виключення з математики та інших наук таких визначень стала добре відома теорія логічних типів, яку було створено у 1909 р. тим же Б. Расселом [1, с. 55–80]. У ній було запропоновано диференціацію об'єктів пізнання згідно з їх семантичними рівнями (типами) і на цій підставі «заборонялися» рефлексивні визначення, які використовували такі логічні операції, які могли застосовуватися до самих себе. Якщо ж їх використовувати, тоді в певних випадках зникає різниця між об'єктною мовою та метамовою (парадокс «брехуна»), а в юриспруденції — різниця між правом як соціальними відносинами та його об'єктом (предметним буттям). Наприклад, різниця між правом на життя та його об'єктом — життям, між правом на власність та власністю (майном) тощо.

Подібні логічні ситуації, що пов'язані зі згаданим способом мислення, є загальнометодологічною проблемою всіх наук, включаючи й юриспруденцію [2, с. 78–95]. Різниця лише в тому, що різні науки і ставляться до неї по-різному. Є науки, де розробляються методи знаходження й елімінування таких понять разом зі способами мислення, що їх створили, є й інші, де проявляється схильність до того, щоб це не враховувати, а звідси — не знаходити потреби в корекції в методах мислення, що породжують такі поняття. До останніх певною мірою належить й юриспруденція. Суперечливі міркування в ній часто або не констатуються, або при констатації не змінюються способи мислення, що призвели до таких суперечливих міркувань. Іноді вони навіть легалізуються на тій підставі, що юридична методологія не є вільною від ірраціоналізму і що «у правозастосуванні крім логіко-аналітичних елементів багато й волюнтаристичних» [3, с. 218]. Слід зазначити ще й те, що в юридичній практиці загальнообов'язковість рішень, що приймаються, та їхня «справедливість» зазвичай спирається на відомчий, а не логічний авторитет (про це трохи згодом). Відповідно й вплив ідей юридичної науки на якість таких рішень часто-густо залишається на ієрархічній позиції після авторитетів відомчих. Наприклад, серед чинників, що зму-

шують суддів Конституційного суду змінювати свої попередні рішення, наукові рекомендації опиняються на останньому місці, а спочатку — поправки до Конституції, рішення Європейського суду з прав людини, конституційна юриспруденція інших країн тощо і тільки потім — «кінець-кінцем не повинні забувати й про вплив наукової доктрини» [4, с. 55–56].

Втім, сама інтуїція попередження та заборони рефлексивних визначень є вираженою і в юриспруденції, її можна виявити у добре відомому правовому принципі «ніхто не може бути суддею в своїй справі» (*Nemo est iudex in sua causa*, Кодекс Юстиніана), що має на меті встановлення істини та забезпечення неупередженості судового процесу. Однак суперечності, що виникають за умов порушення цього принципу, виправдовуються специфікою діяльності певних інституцій. Наприклад, якщо тільки парламенту надано виключне право видавати закони, то він має право видавати й закони, що регламентують його ж діяльність. Члени парламенту самі собі встановлюють посадові оклади тощо, звільняючи себе від обов'язку звіту, а таким чином знищують межу між державною та приватною власністю (дебати в парламентах Англії та Литви у 2011 р.); влада робить заяву, що вона примусить владу (сама себе) служити народові (передвиборче гасло політичної партії Литви «Новий союз»); Конституційний суд (частина судової системи) приймає рішення про недопустимість зниження заробітної платні суддям, включаючи самих себе; Конституція зобов'язує суддю при здійсненні правосуддя підкорятися тільки закону, а до чого зобов'язує закон — вирішує сам суддя тощо.

З метою запобігання негативних наслідків рефлексивних процедур у судовій системі створюється багатоступеневий порядок з апеляцією і касацією. Глумачення ж нормативних актів Конституційним судом таких «запобіжників» немає, тому ризик перекручення сутності актів, що використовуються, і самої Конституції в цьому випадку залишається значним.

Поняття правової держави також розвивалося у процесі подолання негативних наслідків рефлексійного мислення («концепція самообмеження»). Спочатку держава вважалася правовою, якщо вона дотримувалася своїх же законів, які, втім, могла сама змінювати: «Держава у вигляді сили, що свавільно творить право, стоїть над правом, а в цьому свавільному праві вбачає засіб для обмеження, приборкання та «зв'язування» свавільної сили свого ж творця (тобто держави). Гарантії проти свавілля — у самому свавіллі» [5, с. 307].

Критика держави законності та самообмеження призвела до переваги ідеї верховенства права, коли обмеження державної волі пов'язувалося вже з природними правами людини, що існують незалежно від неї і раніше її появи. Це було якісно новим і важливим кроком у бік науковості, об'єктивності та більш ефективного захисту прав людини від посягань держави.

Поняття, що створюються на основі рефлекторних визначень, самі собою, звичайно, не завжди є суперечливими і які слід би було елімінувати з наукового обороту. Наприклад, визначення числа чотири — це число, яке отримується у разі помноження числа два на самого себе. Таке визначення є рефлексивним, але коректним. Це має місце і в змістовних ситуаціях. Наприклад, закон, у якому парламент установлює собі норми заробітної плати, звичайно рефлексивний, але може бути несуперечливим у тому випадку, якщо парламент при

його прийнятті керується тими ж принципами, як і при встановленні заробітної плати для всіх держслужбовців. На рефлексійних визначеннях ґрунтуються й норми соціальної політики держави, умовність їхньої дієвості. Держава у такому випадку бере на себе виконання обов'язків стосовно соціально недієздатної особи (включаючи випадки безробіття) і водночас стає гарантом їхнього виконання. Тому це виконання стає ненадійним і нестабільним, оскільки у випадку відмови держави від виконання цих зобов'язань вона не зможе карати себе за це невиконання.

2. ДОСЛІДЖЕННЯ У ГАЛУЗІ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ ПРАВОВОГО АБО ВЗАГАЛІ СОЦІАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Інтерес до проблем антиномій правового мислення сьогодні зростає у зв'язку з поглибленням інтеграційних процесів і кардинальними змінами в суспільному житті. Тому антиномії, на думку більшості авторів, є притаманними не тільки правовому мисленню [6, с. 57]. Наприклад, одним із таких парадоксів є ситуація в сучасній литовській політичній свідомості, коли політичним партіям висловлюють довіру лише 3,4 % населення (учасників опитування) — це найнижчий рейтинг зі всіх державних і суспільних інституцій. Однак вища державна влада (парламент) обирається саме з політичних партій, тобто тому, хто має найменшу довіру, ті, хто їм не довіряє, довіряють представництво їхніх інтересів. Суперечливе мислення настільки поширилося і стало необхідним для сучасного соціального життя, що визначається деякими авторами як «ортодоксія сучасної епохи» (*N. Luhmann*) [7, с. 15–16], як основна тема постмодернізму і неопозитивістської теорії права, оскільки постмодернізм взагалі сприяє розвиткові парадоксального мислення [8, с. 78–95]. Однак частіше парадоксальне мислення розуміють як суперечність діалектичні, а не логічні.

Проблема юридичних парадоксів — це проблема однозначності правового мислення, щоб у процесі відповідного аналізу правова інформація, що її створює одна логічна процедура, не знищувалася б або не відкликала іншою, що наслідуює попередню.

3. АНТИНОМІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ВНАСЛІДОК ОТОТОЖНЕННЯ ПРАВА З ЙОГО ОБ'ЄКТОМ

Одна з передумов виникнення логічних парадоксів у юриспруденції — це спосіб мислення, який ототожнює різні рівні існування правового буття. Наприклад, право на життя ототожнюється з його об'єктом — життям, право на власність — зі власністю (майном) тощо. Цей спосіб мислення, який сприяє виникненню логічних парадоксів, має назву онтологізації права і його коріння — в античній філософії та традиції політико-правового мислення доби Просвітництва. Він був запозичений безпосередньо з політичних документів кінця XVIII ст., насамперед з «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.), де було записано: «Метою кожного політичного союзу є забезпечення природних і невідчужених прав людини. Такими є свобода, власність, безпека й опір пригнобленню» (2 ст.) [9, с. 86]. Більш виразно цю онтологізацію сформульовано у другій французькій «Декларації прав і обов'язків людини і громадянина» (1795 р.), де прямо сказано: «Правами людини в суспільстві є свобода, рівність, безпека, власність» [9, с. 137].

Однак свобода, власність, безпека, як відомо, є не правами людини, а об'єктом цих прав. Право людини, як і право взагалі, є суспільним відношенням, яке створюється людьми для захисту таких своїх цінностей, як свобода, безпека, власність тощо. Ці два документи й започаткували на Заході на офіційному рівні традицію прихованого ототожнення права з його об'єктом. Звідси стало неясним те, як повинні встановлюватися в деклараціях і в конституціях захист та охорона цінностей людини (свободи, власності, безпеки тощо): безпосередньо або ж через права людини?

До цієї традиції приєднався і Литовський Конституційний суд. У своїй постанові від 9 грудня 1998 р. він визнав, що смертна кара, що їй передбачено ст. 105 КК за вбивство за обтяжувальних обставин, суперечить Конституції. Суд визначив право на життя таким чином, що воно належить особі як у випадку виконання обов'язку визнання такого ж права в інших осіб (висловлювання *q*), так і у випадку невиконання такого обов'язку (висловлювання *не-q*). Кон'юнкція двох висловлювань, що виключають одне одного (*q* і *не-q*), як уже зазначалося, є завжди неістинним висловлюванням, тому в істинній імплікації повинен бути неістинним і антецедент, тобто висловлення про незалежність використання суб'єктивним правом на життя виконання або невиконання цього обов'язку.

До такого висновку призводить й змістовна інтерпретація ситуації. Суб'єктивне право на життя, яке *de facto* не залежить від виконання обов'язку визнання такого ж права за іншими суб'єктами, перестає бути правом і перетворюється на свою протилежність — агресивний привілей, який ще й суперечить конституційним принципам: рівних прав усіх громадян (ст. 29, ч. 1) й заборони привілеїв (ст. 29, ч. 2).

Оскільки ж на цій основі відсутні правові аргументи скасування смертної кари, то ця проблема є не правовою, а етичною проблемою милосердя. Тому її вирішення є не компетенцією судової влади (включаючи КС), оскільки для них обов'язковою є юридична аргументація. Право заборони цього виду покарання належить виключно двом суб'єктам влади — народу (референдум) і парламенту, оскільки тільки вони мають право проявляти милосердя, тобто бути винятком із правил юридичної аргументації. Невипадково в європейських державах смертна кара ніде не скасовувалася конституційними судами (крім Литви та Угорщини), вона скасовувалася або парламентами, або ж їй заборона мала місце в самих конституціях, як, наприклад, в Основному законі ФРН або Конституції Швейцарії. Якщо ж рішення цієї неправової проблеми бере на себе КС, для рішення якого обов'язковою є правова аргументація, то пошук такої аргументації призводить до перекручення сутності самого права. КС у пошуках таких аргументів був вимушений ототожнювати право на життя з його об'єктом — життям, або об'являти право на життя «абсолютним правом». Оскільки ж таке ототожнення відкрито не проголошується, то воно впізнається в наведеній Литовським Конституційним судом аргументації: «Природні права притаманні кожній людині, таким чином — як найкращим, так і найгіршим» [10, с. 31]. Втім, як відомо, і «найкращим», і «найгіршим» однаково може належати не право на життя, а лише саме життя як біологічна властивість, оскільки право на життя є не біологічною властивістю, а соціальними відносинами взаємного зобов'язання. Якщо природне право належало б «найкращим» і «найгіршим», то воно

об'єктивно не передбачало б обов'язку визнання права на життя інших людей. Обов'язок та його місце у праві тоді взагалі втрачали б сенс, оскільки внутрішньо не були б пов'язаними з правом як дозволом. Однак у неперекрученій свідомості обов'язок та його виконання при використанні права як правоздатності (дозволом) у всі часи послуговували й послуговують єдиним критерієм для розмежування «найкращих» від «найгірших», оскільки зло як у природному праві, так і у праві позитивному є нічим іншим, як користуванням дозволом (правом-правоздатністю) без виконання відповідних обов'язків. Іншими словами, заперечувати обов'язок за умов використання суб'єктивного права (дозволу) — це об'єктивно заперечувати ближнього і його права. А якщо «немає» ближнього, то зрозуміло, що немає ані «добрих», ані «поганих» вчинків, немає й відомої диференціації людей, які скоюють ці вчинки, а є просто вчинки і просто люди, які скоюють ці вчинки, які живуть за принципами логічного мислення, яке є недосяжним і незрозумілим «праву». «Ближній» і його права завжди були єдиним і безперечним джерелом обов'язків і самого права як моделі соціалізованої поведінки, який є необхідним при використанні певного дозволу, у тому числі й права на життя.

Тому праворозуміння, яке усвідомлює право так, мов би воно в одному й тому же сенсі може бути притаманним як «найкращим» (q), так і «найгіршим» ($не-q$), має суперечності, які неможливо вирішити. Право, таким чином, перетворюється в інструмент, який є зовсім непридатним для практичного використання в раціональному суспільстві. Право як загальний стандарт цивілізованої поведінки зберігає здатність виконання функції методу системного дослідження юридичних явищ лише в тому випадку, якщо воно визнає рівні права всіх громадян і захищає їхні інтереси засобами однакової ефективності. Якщо особа, що зазіхає на найвище право інших осіб, може не ризикувати своїм правом на життя, то таке суспільство стає, за висловом Аристотеля, «суспільством рабів» [11, с. 155].

Спробу вийти з цієї парадоксальної ситуації через постулювання суб'єктивного права на життя в якості «абсолютного права» також спіткає невдача, оскільки «абсолютне право» виявляється не вирішенням проблеми, а лише її написанням з іншою назвою. Якщо право на життя є «абсолютним», то воно не є зв'язаним обов'язком визнання такого ж права в інших людей. Але право, яке не є зв'язаним обов'язком, втрачає свою тотожність, випадає з контексту «суспільного договору», перестає існувати у вигляді взаємної зобов'язаності. Особа, яка має таке право, не може його втратити, і не може бути позбавленою його, оскільки воно є вже просто неправом, а тому не може виникнути з надр суспільства як узгодженої волі вільних і рівноправних осіб. «Абсолютне право» — це *contradictio in adjecto*, як і «абсолютна свобода»: якщо право є «абсолютним» (q), то це означає, що у праві немає нічого крім свободи, тобто воно дозволяє робити все, що завгодно, у тому числі себе обмежувати, зв'язувати, заперечувати ($не-q$). А якщо з висловлювання «все є дозволеним» (q) за правилами логіки витікає його заперечення — дозвіл обмеження тієї ж свободи ($не-q$), то й істинне ($не-q$): $(q \rightarrow не-q) \rightarrow не-q$. А це означає, що право на життя, як і будь-яке інше, є відносним, оскільки воно є зв'язаним обов'язком визнання такого ж права іншого суб'єкта.

4. СУПЕРЕЧНОСТІ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ЗАХИСТУ ЦІННОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Спосіб онтологізації права було некритично запозичено зі згаданих декларацій не тільки Литовським Конституційним судом, а й багатьма конституціями європейських держав, він став традицією, що збереглася й до сьогодні. У всіх попередніх Конституціях Литовської Республіки (1922, 1928, 1938 рр.), а також у сучасній (1992 р.), у більшості випадків захист основних цінностей людини (свобода, особистість, власність тощо) встановлювався не через права людини, а прямо, безпосередньо: «Свобода людини не може бути порушеною» (ст. 20), «Особа людини є недоторканою» (ст. 21), «Житло є недоторканим» (ст. 24). Винятком у Литовській Конституції є лише ст. 19, вона є єдиною, сформульованою з юридичної точки зору коректно: «Право людини на життя охороняється законом». Однак, як уже зазначалося, Конституційним судом це було розтлумачено так, що мов би закон захищає не право на життя, а саме життя, тобто безпосередньо.

Такі ж юридично некоректні формулювання ми знайдемо і в Основному законі Федеративної Республіки Німеччина, у Конституціях Франції, Швейцарії, Польщі та інших держав. Однак це мало втішає, оскільки колективна помилка не стає помилкою меншою, або, як на думку Полібіуса, «помилка (несправедливість) декількох людей — загальне нещастя» (*paucorum improbitas universa est calamitas*). Правда, є можливим і контраргумент: *communis error facit jus* («загальна помилка створює право»).

Але в чому тут неприйнятність або некоректність цих формулювань? Перш за все, вони є суперечливими, оскільки отожднюють право як суспільне відношення з його об'єктом — біологічною, психологічною, предметною реальністю. Таким чином, здійснюється перехід від посередницької, умовної охорони людських цінностей (через права людини) до безпосередньої або абсолютної, незалежної від поведінки власника цих цінностей та учасника суспільного договору. У такому випадку зникають критерії: а за яких умов ці цінності захищаються конституцією? Припускається, що вони захищаються нібито незалежно від соціальної поведінки їхнього власника. Особа, яка володіє цінностями, що їх безпосередньо захищають, як уже зазначалося, не може їх утратити, вони не можуть бути обмеженими, пов'язаними з будь-якими обов'язками, правилами, оскільки правила призначені для обмеження, зв'язування не цінностей людини, а лише її поведінки стосовно цих цінностей.

У практичній площині подібні формулювання обов'язково призводять до суперечностей, непорозумінь і навіть курйозів. Наприклад, якщо власність є недоторканою, то звідси витікають два висловлювання, які виключають одне одного: 1) неможна посягати на власність у випадку використання її згідно з законом; 2) таким же чином не є дозволеним її використання з порушенням закону. Вона не може бути вилученою і для суспільних потреб — і за умов справедливої, і за умов несправедливої відшкодування — з тієї простої причини, що вона «є недоторканою». На цій підставі виникає суперечність і у структурі ст. 23 Литовської Конституції, а саме: між ч. 1 («власність є недоторканою») та ч. 3 («власність може бути вилученою для суспільних потреб за умов справедливої відшкодування»). Тобто одна частина статті категорично стверджує те,

що іншою частиною заперечується. У таких умовах нормальним явищем має виглядати курйоз, коли в Швейцарії одну з магістралей було піднято на опорах і авторух гуркотить над однією лише домівкою тому, що її хазяїн не за яких умов не погодився на її пересування, а місцева Конституція захищає власність, а не право на власність. У Литві до 13 грудня 1993 р. у судах у кримінальних справах також не застосовували конфіскацію власності щодо засуджених, оскільки вважалося, що це суперечить згаданій тут ч. 1 ст. 23 Конституції. Конституційному суду довелося «переписати» це формулювання, зробивши його більш коректним у правовому сенсі: «право на власність охороняється законом». Це означає, що власність захищається лише в тому випадку, якщо особа має право на власність, виконуючи відповідні обов'язки.

У такому сенсі є суперечливими й усі інші згадані формулювання конституційних норм. Наприклад, якщо «житло є недоторканим» (ст. 24), то маємо справу також з категоричною забороною увійти в житлове приміщення без дозволу хазяїна у всіх випадках: і коли він дотримується закону, і коли він зберігає там наркотики, вибухівку та інші заборонені законом речі. Втім, на практиці ця заборона не є перешкодою проводити в таких «недоторканих» житлових приміщеннях обшуки та вилучення. Таким чином, на практиці користуються не тими конституційними формулюваннями, які існують, а тим, чого немає, записано одне, а розуміти слід інше: заборони формулюються в категоричній формі, а виконуються у відносній.

В якій іншій сфері знання, навіть такого, що називають науковим, ми знайдемо висловлювання, які слід розуміти майже навпаки їхньому записаному змістові? Який би вигляд мали сучасні фізика та астрономія, якщо б вислів «Земля обертається навколо Сонця» слід було б розуміти як «Сонце обертається навколо Землі»? Якщо певний зафіксований текст Конституції слід сприймати в майже протилежному сенсі, то її «отців» слід запідозрити у своєрідній «змові». Вони писали окремі її частини (тим більш головні — щодо прав людини) таким чином, мов би бажали приховати свої істинні наміри (текстом обіцяючи більше, ніж дозволяв його зміст). Тому вони мов би «закодували» свої наміри, щоб зробити сенс цих висловлювань важкодоступним для суспільства. А функцію «розкодування» такого тексту доручено одному суб'єкту — Конституційному суду, дозволяючи йому самому виготовлення засобів для цього «розкодування». Таким чином, створюються передумови для вільної інтерпретації меж компетенції КС при тлумаченні Конституції, а також і для збільшення значущості цього тлумачення. Компетенція Конституційного суду тоді підіймається навіть вище законодавця, оскільки останній лише сформулював текст Конституції, а йому надано право створювати її антитекст, тобто істинний сенс тексту писаного. Тому немає нічого дивного в тому, що після «розкодування» «недоторканна свобода особи», «недоторканне житло», «недоторканна власність» стають відносно доторканими, тобто користування цими цінностями вже пов'язується з виконанням певних обов'язків.

Від таких суперечностей не є вільним і Європейський суд з прав людини, про що свідчить, наприклад, його рішення у справі *Л. Претті (L. Pretty) проти Англії*. Жінка-позивачка скаржилася на те, що їй, хворій на невиліковну хворобу, було відмовлено у дозволі покінчити з собою за допомогою чоловіка. Жінка,

захищаючи своє право на смерть, навела такі, з точки зору права, раціональні аргументи: 1) ст. 2 Конвенції «захищає право на життя (а не саме життя), а також право вибору: жити далі чи не жити»; 2) страждання, які вона потерпає, можуть бути оцінені згідно зі ст. 3 Конвенції як «принижуюча поведінка»; 3) ст. 8 Конвенції гарантує право самовизначення, яке поширюється і на право прийняття рішення стосовно свого тіла і на те, що з ним має відбуватися. Вона стверджувала, що постраждала й від дискримінації, яка заборонена ст. 14 Конвенції, оскільки з нею поводилися так само, як і з іншими пацієнтами, хоча стан її здоров'я був зовсім не таким, як у них.

Однак Європейський суд з прав людини відхилив її скаргу, мотивуючи це тим, що він не є впевненим у тому, що «право на життя, передбачене ст. 2 Конвенції, може мати негативні аспекти» [12]. З правової точки зору, Суд тут, як видається, зробив декілька помилок. По-перше. Стаття 2 Конвенції встановлює, що «право на життя охороняється законом», втім Суд був схильним тлумачити цей текст таким чином, нібито законом охороняється не право на життя, а саме життя, тобто потайки переходить від захисту права на життя до захисту безпосередньо життя. По-друге. Думка Суду, що право на життя не може набути «негативних аспектів», суперечить загальному принципу відносності всіх якостей і явищ, що існують у часі. Усі явища й предмети набувають ціннісного визначення не самі по собі, а лише через відношення з особою, яка користується ними. Крім цього, відношення немає цінностей, оскільки крім самої особи немає кому надавати їм статус її цінностей. Цінність речей змінюється разом із цими умовами, за яких ця особа ними користується. Зміна речей і ситуацій — це постійне виникнення в позитивних явищах «негативних аспектів» і навпаки, у негативних — позитивних. Утім, оголошувати будь-які цінності абсолютними є фактично визнанням того, що вони зберігають свою ціннісну тотожність за будь-яких обставин. А це було б рівнозначним запереченню мінливості явищ і вступу на стежу суперечливого мислення. Наприклад, життя для людини є цінним за певних умов. Об'являючи життя абсолютною цінністю, держава втрачала б право вимагати, щоб пожежники, ризикуючи своїм життям, брали участь у погашенні пожежі на Чорнобильській АЕС, а у випадку війни направляти чоловіків на фронт, оскільки тушіння пожеж або присутність на фронті є небезпечними для їхнього життя як абсолютної цінності. Водночас цим визнавалося б, що немає і не може бути таких ситуацій, коли життя людини втрачає сенс і стає нескінченним стражданням. Тому і *qui plus probat, nihil probat* — хто надто багато доводить, той нічого не доводить.

Право є цінністю тільки при так званих «нормальних» умовах, оскільки цінності воно набуває не само собою, а згідно з тими цілями, задля яких воно створювалося й існує. Так, гроші є цінністю за одних умов і втрачають свою значущість (набувають «негативних аспектів») за інших. Мільйонер на ненаселеному острові може так само вмерти, як і особа, яка взагалі не має грошей. Автомобіль у «нормальних умовах» для однієї й тієї ж людини, мабуть, буде більш значною цінністю, ніж шматок хліба. Однак якщо у країні трапиться голод, то хазяїн автомобіля скоріш за все намагатиметься поміняти свій автомобіль на шматок хліба, як у цих умовах більш цінну річ.

Це свідчить про принципову релятивність цінностей, про їхню залежність від ситуацій, що змінюються, в які потрапляє їхній власник. Усі цінності, у тому

числі і право на життя або саме життя, оскільки вони є відносними, мають і «негативні аспекти». За певних умов їхня цінність може суттєво зменшитися або навіть зовсім зникнути. Наприклад, тяжка невиліковна хвороба, що викликає важкі страждання в хворого, якраз і може стати однією з тих умов, за яких у праві на життя можуть з'явитися «негативні аспекти», з причин яких життя як об'єкт права на життя з бажаної цінності може перетворитися в небажану. На війні тяжко поранені солдати іноді просили своїх товаришів, щоб вони їх застрелили. Оскільки право на життя є суб'єктивним правом, то особа має право відмовитися від свого права, згідно з яким життя, що він його захищає, ще не так давно було для нього найвищою цінністю. І якщо інші беруться вирішувати стосовно речей або явищ, які завжди для нього повинні вважатися цінністю, то цінність, що є нав'язаною йому проти його ж волі, перетворюється в звичайне насильство, а право на життя — у повинність.

Це свідчить, що такі тонкі форми насильства проти особистості можуть захищатися під знаком гуманізму і прав людини навіть у тих державах, які визнають пріоритет особистості та верховенство права.

У згаданому рішенні Європейського суду з прав людини право на життя тлумачилося в сенсі обов'язку і це стало причиною рішення, протиправного праву як єдності дозволів і повелінь, свободи й необхідності. Для способу мислення, якому не є доступною діалектика абсолютного й відносного, право на життя в одних умовах може перетворитися на привілей (спроба обґрунтувати неіснуючими юридичними аргументами скасування смертної кари), а в іншому випадку (заборона евтаназії) — у повинність (сфера суто необхідності). У цьому і полягає можливість своєрідного «привласнення» Конвенції Європейським судом на кшталт «привласнення» конституцій конституційними судами європейських країн — процес, що почався і відбувається [13].

5. ПРАВОВИЙ ПРОГРЕС ЛОГІЧНОГО ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ЦІННОСТЕЙ ЛЮДИНИ В КОНВЕНЦІЇ ТА РЕГРЕС ТИХ САМИХ ПРОБЛЕМ У НАЦІОНАЛЬНИХ КОНСТИТУЦІЯХ

Якісно новий прогрес в усвідомленні прав людини приходить тоді, коли стає зрозумілим, що правове призначення національних конституцій полягає в «узаколюванні» й захисті людських цінностей не безпосередньо, а через права людини. Саме така позиція висловлена й послідовно здійснена в «Конвенції про захист прав і основоположних свобод» (1950 р.), яка вже пододала згадану традицію онтологізації прав людини. У Конвенції в жодній статті немає формулювань таких, щоб у ній права людини ототожнювалися з їхнім об'єктом (життям, свободою, власністю тощо), навпаки, захист цих цінностей всюди встановлений через права людини: «Кожна людина має право на життя, це право (а не життя. — А. В.) є захищеним законом» (ст. 7), «Кожна людина має право на свободу і безпеку» (ст. 5 та ін.), «Кожна людина має право на власність і користання нею» (ст. 21) тощо.

І хоча конституції деяких країн було прийнято після промудрації та ратифікації Конвенції, а саме в ній було виражено сучасне і з юридичної точки зору коректне формулювання захисту основних прав, втім щодо цінностей людини ці

формулювання залишилися мов би «непоміченими». Це є свідоцтвом, що «кваліфікаційні відстані» можуть існувати в один і той же час між різними правовими свідомостями, що виражають різні рівні засвоєння права. Виявляється, що в юриспруденції є можливими і такі ситуації, де поряд із передовими досягненнями (захистом цінностей людини через права людини) можуть «мирно» співіснувати й ті погляди, що віджили своє (онтологізація права або захист цих цінностей безпосередньо), — не вбачаючи у цьому важливої різниці та суперечностей. Дуже важко було б уявити в такій ситуації фізика, який при вирішенні сучасних проблем фізики не використовував би знання квантової механіки, непрямой оптики, лазерних або нанотехнологій, чи то хіміка, який разом із сучасною теорією горіння однаково визнавав би й теорію флогістону. Тому стає проблемою: що вважати в юриспруденції досягненнями, а що — хибною думкою, якщо і перше, і друге однаково легітимуються офіційними юридичними актами? Невипадково італійський юрист Л. Ферайолі (*L. Ferrajoli*) писав: «У більшості юридичних книг піддаються критиці інші, написані раніше, однак за відсутності загального методу, як достовірного критерія для перевірки здобутих висновків, немає можливості подолання того, що критикується. Тому нові книги, навіть такі, що суперечать старим, додаються до старих, збільшуючи безлад й непорозуміння в цій неспокійній дисципліні» [14, с. 2–3]. Але ж як інакше, якщо юриспруденція є більше сферою інтересів, ніж наукового знання?

Основне «зло» ототожнення права з його об'єктом або захисту цінностей людини не через права людини, а безпосередньо полягає в тому, що цей спосіб мислення перекидає суть права як єдності дозволів і повелінь, свободи й необхідності, прав і обов'язків. Навіть навпаки — постулює, що мов би вважається правильним користування правом на певні цінності людини не зв'язуються обов'язком. А це вже є замахом на соціальність права, на здатність права підтримувати в суспільстві злагоду та взаємність. На способі ототожнення права з його об'єктом саме і розбудовано ліберальну концепцію прав людини, яка прагне вбачати в правах людини лише дозвіл (свободу особистості), і цим надто завищувати значення індивідуального начала у правах людини.

6. СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

Правові антиномії виникають і в результаті використання надто абстрактних правових понять. Засновуючись на одному з таких понять («здійснення конституційного правосуддя»), Литовський Конституційний суд у своєму рішенні від 6 червня 2006 р. визнав себе «судовою інституцією, що здійснює конституційне правосуддя» [15] (так свою компетенцію визначають конституційні суди і в деяких інших країнах, наприклад, у Російській Федерації), не пояснюючи при тому, чим же відрізняється здійснюване ним «конституційне правосуддя» від правосуддя, що здійснюється судами загальної компетенції або адміністративними судами. Відмова від такого розрізнення сприяє виникненню подвійної суперечності як у самому понятті «суд», так і в Конституції Литовської Республіки.

Суперечність у понятті «суд». Сутність цієї суперечності в тому, що за найменуванням і за рішенням самого Конституційного суду він є «судом», а

згідно зі ст. 111 Конституції — він таким не є. У списку інституцій, що за Конституцією мають статус суду, який здійснює правосуддя, Конституційного суду немає (судами вважаються районні, окружні суди, апеляційний суд і верховний, а також адміністративні суди). Конституційному суду в Конституції Литовської Республіки присвячено окремий розділ 8, де й встановлено іншу компетенцію — право приймати рішення про конституційну законність актів, що їх видає парламент, уряд та президент (ст. 105).

Правосуддя, що здійснюється судом, — це індивідуально-правове регулювання, призначене для зміни юридичного статусу конкретної фізичної або юридичної особи, що скоїла правопорушення, чи-то відновлення суб'єктивних прав також конкретних осіб. У цьому процесі суд позбавляє конкретного правопорушника конкретних суб'єктивних прав або їх зменшує, оскільки він ними користувався, не виконуючи водночас конкретних обов'язків, виконання яких закон або договір пов'язували з користуванням цими правами. Тому правосуддя здійснюється з використанням санкцій. Санкції — це інструмент здійснення правосуддя, оскільки тільки санкціями суд може реально змінювати юридичний статус правопорушників, який встановлено загальним правовим регулюванням.

Відновлення порушених прав у цивільних справах також є пов'язаним із відновленням конкретної рівноваги прав і обов'язків у юридичному статусі конкретних осіб. В обох випадках маємо справу з індивідуальним правовим регулюванням, у процесі якого застосовуються норми загального правового регулювання, маючи на увазі їхню відповідність Конституції. У випадку підозри стосовно неконституційності норми, що використовується, суд є зобов'язаним звертатися до КС для вирішення питання про конституційність цієї норми.

Процес здійснення правосуддя, що так сприймається, не має відношення до КС, оскільки він не здійснює правосуддя: не застосовує санкцій, не змінює юридичний статус окремих осіб, не відновлює конкретні суб'єктивні права, що їх порушено у статусі конкретних осіб. Навіть у тих випадках, коли КС розглядає справу про конституційність дій конкретних посадових осіб (наприклад Президента Республіки), він не здійснює правосуддя в тому сенсі, що за Конституцією Литовської Республіки він не має права застосовувати санкції стосовно посадової особи, яка порушила Конституцію. Якщо відмінною якістю КС від судів загальної компетенції вважати те, що він здійснює «конституційне правосуддя», то виникає запитання: а яке ж правосуддя здійснює, наприклад, районний суд, якщо Конституція зобов'язує його при здійсненні правосуддя застосовувати тільки ті правові акти, які не суперечать Конституції? Районний суд й інші суди, згадані у ст. 111 Литовської Конституції, як відомо, не здійснюють і не мають права здійснювати іншого правосуддя, ніж конституційне.

Це свідчить, що компетенція КС спрямована не на індивідуальне, а на загальне правове регулювання, на забезпечення конституційної законності загального правового регулювання, на забезпечення судів законами й іншими правовими актами, які не суперечать Конституції, і кінець-кінцем — на гарантування верховенства Конституції на всіх рівнях правового регулювання. А таке гарантування є не здійсненням правосуддя, а лише створенням конституційних підстав для правосуддя.

Не є випадковим те, що у Франції ця інституція, як відомо, має назву не Конституційного суду, а Конституційної Ради, що перевіряє конституційність законів до набуття ними чинності. Оскільки вона у своїй назві не використовує слова «суд», то вербально не приховує спокусу зарахувати себе до судової системи і таким чином є номінально захищеною від згаданої неоднозначності й понятійної суперечності: термін «суд» у такому випадку не відчужується від свого змісту.

Лише деякими процедурами розгляду справ Конституційний суд є зовнішньо схожим на суд, процедурами, які, втім, самі собою не є підставами для зарахування його до судової системи, оскільки деякими з цих процедур користуються й різні адміністративні комісії, які використовують закони, але не претендують на статус суду.

Суперечність у Конституції. При найменуванні Конституційного суду судом виникає суперечність і у самій Конституції. Якщо КС є судом, то він падає під дію ст. 30 Литовської Конституції, яка встановлює: «Особа, конституційні права якої порушені, має право звертатися до суду». Тобто, якщо КС є судом, то громадяни автоматично набувають право безпосереднього звернення до суду, однак ст. 106 тієї ж Конституції такого права громадянам не надає. Таким чином, за рішенням КС від 6 червня 2006 р. він (Конституційний суд) є «судовою інстанцією» і на цій підставі громадяни набувають право безпосереднього звернення до КС (висловлювання *p*), а за ст. 106 Конституції такого права вони не мають (висловлювання *не-p*). Оскільки кон'юнкція двох висловлювань, які суперечать одне одному (*p* та *не-p*), як уже зазначалося, завжди є неістинним висловлюванням, то в істинній імплікації неістинним повинно бути й висловлювання, що ним є інспірованим: «Конституційний суд то є суд».

Висловлювання «Конституційний суд то є суд» інспірує й інші неістинні висловлювання: якщо громадяни не набувають права безпосереднього звернення до КС і після того, як він оголосив себе судом, то з цього витікає, що здійснення правосуддя нібито не є специфічною функцією суду і що судом можливо об'являти навіть ті державні інституції, які не здійснюють правосуддя, і до яких громадяни навіть не мають права безпосереднього звернення.

7. МЕТОДОЛОГІЧНІ СКЛАДНОЩІ З ПРИЧИНИ ПОДВОЄННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

Іншого штибу методологічні складності виникають і у випадку визнання людського життя, яке ще не народилося, таким самим суб'єктом права, як і жінку, у тілі якої це життя існує, однак ще від нього не відокремилося і не існує у вигляді біологічно самостійної особини. Якщо об'явити життя, що ще не народилося, самостійним суб'єктом права, то слід визнати, що жінка має право на своє тіло (адже немає закону, що позбавляє її такого права), і жінка не має права на своє тіло (у випадку заборони абортів). У разі відмови жінці в такому праві її тіло надавалося б проти її волі іншому суб'єкту права як засіб його реалізації. Тому у випадку заборони абортів держава ніби відчужує тіло жінки проти її волі, щоб вона користувалася ним тільки відповідно до правил і цілей, що встановлені державою для вирішення демографічної проблеми. А це стикнулося б і з конституційним принципом рівноправ'я всіх суб'єктів права, де жодна людина

не може тлумачитися так, щоб вона стала засобом для здійснення прав іншої людини.

Право на народження у цивілізованому суспільстві не може реалізовуватися без суб'єктивного права жінки на пологи, саме права, яке вона може використовувати, а може й не використовувати, а не обов'язку чи повинності. Тому держава не має права втручатися в цю сферу приватності й автономності жінки. Воно може втручатися в ці відносини тільки після народження дитини, коли вона відділяється від тіла матері і стає суб'єктом права, який підпадає під загальний захист конституційного ладу. Правові теорії, в яких стверджується, що правоздатність (визнання особи суб'єктом права) притаманна тільки народженій (такій, що відділилася від тіла матері) дитині, слід вважати такими, що висловлюють правову точку зору. Вони сприяють запобіганню подвоєння суб'єктів права і пов'язаних з цим парадоксальних ситуацій. Цього шляху додержується й цивільне право: спадкоємцями майна визнаються тільки діти, що народилися (ст. 5, ч. 5 ЦК Литви).

8. КВЕСТИОНУВАННЯ ВІДНОСНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПРАВА ЯК СОЦІАЛЬНОГО РЕГУЛЯТОРА

У тих випадках, коли основні правові поняття або навіть саме фундаментальне поняття юриспруденції «право» сприймається непевно, тоді вони стають нездатними виконувати функцію правового метода дослідження різних правових явищ поточного моменту, нездатними обґрунтовувати правові рішення, що приймаються, або слугувати в якості доказів якої-небудь правової тези. Тоді з причин методологічного безсилля праворозуміння правові аргументи для обґрунтування рішення, що приймається, замінюються економічними або іншими неправовими аргументами. Як доказ такої ситуації може слугувати Рішення Литовського Конституційного суду від 15 січня 2009 р. Для обґрунтування свого рішення про конституційність права членів парламенту (Сейму) на зменшення їхньої заробітної платні аргументацією слугували не специфіка суб'єктивного права на отримання заробітної платні, а наявність економічної кризи [16]. Конституційний суд мов би припускав у цьому випадку відсутність правових аргументів. Якщо право на отримання заробітної платні є суб'єктивним правом, а не обов'язком або повинністю, то ним можна користуватися чи не користуватися, або користуватися частково, не у всьому обсязі, відповідно у такому ж обсязі звільняючи державу від обов'язку виплачувати частину чи навіть усю зарплату. До цієї юридичної аргументації, звісно ж, можна додати й економічну (кризу), однак лише як додаткову. В іншому випадку непрямо заперечується право як відносно самостійний регулятор соціальних відносин, а сам юрист мов би відмовляється бути юристом і переходить на позиції економіста, оскільки у сфері права не знаходить відповідних аргументів для обґрунтування юридичного рішення, що приймається. Це «правове дезертирство» наводить на думку, що право (у цьому випадку — суб'єктивне право) розуміється так неясно, так непевно, що його присутність у цій ситуації не завжди можна помітити (нібито право є і нібито його немає). Тому таким «знесиленим» правом у цьому випадку й неможливо користуватися у процесі обґрунтування суто правового рішення.

Таким чином, в одному випадку здійснюється спроба рішення неправові проблеми (заборона смертної кари як проблема милосердя), спираючись на правові аргументи з їх перекрученням (ототожнення права на життя з його об'єктом — життям), в іншому випадку рішення суто правової проблеми обґрунтовується неправовими аргументами (економічною кризою). У першому випадку суперечність виникає в самому праворозумінні, у другому — квестионується право як відносно самостійний регулятор соціальних відносин. Тобто в обох випадках стикаємося зі спробою діяти відносно права мов би «вільно»: у першому випадку властивостей, які воно має.

9. «ІМУНІТЕТ» ВІДОМЧОГО АВТОРИТЕТУ У ВІДНОШЕННІ ДО ЛОГІЧНИХ ПАРАДОКСІВ

Наукове пізнання за своєю природою намагається запобігти логічних парадоксів як нульових множин та, відповідно, способів мислення, що до них призводять. Парадокси є знаками попередження щодо того, що способи мислення, які використовуються в науковому пізнанні, у тому числі й юридичному, уже вичерпали свої методологічні пізнавальні можливості і не відповідають тому рівню потреб наукової точності, коректності, надійності, якого потребує подальший розвиток наукового пізнання. Вони — логічне вираження такої невідповідності. Однак справи в юриспруденції, як ми бачимо, мають інший вигляд: там такі ситуації іноді або не «помічають», або виправдовуються тим, що прийняття рішень в юридичній практиці є «раціональним процесом лише частково» [3, с. 218]. Тому знаходження логічних парадоксів тут може й не викликати жодної стурбованості, жодного руху правової думки та юридичної практики, оскільки в таких випадках насамперед зобов'язує не логічний, а відомчий авторитет, який, як уже згадувалося, не завжди підкоряється голосу раціональності. Той, хто має право (повноваження) приймати остаточне рішення, той часто має право й вирішувати питання стосовно коректності правового мислення. Він може навіть зобов'язувати щодо такої поведінки, мов би й не було тієї чи іншої форми антиномії, і таким чином санкціонувати способи мислення, що призводять до логічних складнощів. Відомчий авторитет, з причин своєї пріоритетності, може й «не обтяжувати» себе запитанням: яким чином вважати «офіційну правову доктрину» науковою, якщо вона не є вільною від логічних парадоксів?

10. ВИСНОВКИ

1. Логічні парадокси або семантичні антиномії є загально методологічною проблемою наукового пізнання в цілому. Вони свідчать, що методи й способи, що використовуються, уже вичерпали свої методологічні можливості та призводять до ситуацій (парадоксів), коли однією пізнавальною процедурою знищується або відміняється інша. Тому прогрес науки періодично потребує перегляду існуючих методів з метою їхнього уточнення, заміни або доповнення новими, щоб підтримати методологічну здатність науки до подальшого розвитку. Усе це стосується й юриспруденції.

2. Парадокси правового мислення, що їх було розглянуто в цій статті, виникають з таких причин:

- а) онтологізація права (ототожнення права як соціального відношення з його об'єктом — предметним буттям), тобто з причини змішування двох семантичних рівнів права;
- б) захист цінностей людини не через права людини, а безпосередньо, що призводить до роз'єднання в сутності права прав і обов'язків, свободи й необхідності, і що, врешті-решт, фактично робить замах на тотожність права, на здатність його соціалізувати поведінку людей;
- в) використання надто абстрактних правових понять (у цьому випадку таких понять, як «суд», «здійснення правосуддя»), що створює можливість найменування судовими інституціями таких інституцій, що не здійснюють правосуддя;
- г) подвоєння суб'єктів права у випадку визнання суб'єктом права людського життя, яке ще не народилося, що призводить до посягання на права жінок;
- г) неясність основних правових понять, у результаті чого важко впізнається тотожність права, а тому право втрачає частину своєї здатності доводити у випадку юридичної аргументації; тоді право є вимушеним значною мірою поступатися місцем неправовій аргументації і цим зменшувати свою соціальну значущість.

3. Особливість логічних парадоксів у юриспруденції полягає в тому, що вони рідко формулюються в явно вираженій формі, а реакція на них і на способи мислення, що їх породжують, частіш за все залежить від відомчого авторитету. Тому знаходження логічних парадоксів може й не викликати жодного руху правової думки і правової практики. Можливість ігнорування логічних парадоксів уповільнює прогрес правової науки й підтримує в ній невизначеність і безлад. Виправдовується це тим, що юриспруденція має відношення більше до сфери соціального, а не логічного, і це треба мати на увазі.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Russell Bertrand und Whitehead Alfred North*. Einführung in die Mathematische Logik (Die Einleitung der «Principia Mathematica»). Ins Deutsche übertragen von Hans Morke. — München, Berlin, 1932. — 158 S.
2. *Klaus F.* Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch. 2, neu bearbeitete Auflage. — Köln, Berlin, Bonn, München, 2001. — 649 S.
3. *Prümm Hans Paul*. Reducing irrationality of legal methodology by realistic description of interpretative tools and teaching the causes of irrationality in legal education // Jurisprudencija. — 2009. — Т. 1 (115). — P. 199–219.
4. *Jarašiūnas Egidijus*. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemas // Jurisprudencija. — 2009. — Т. 1 (115). — P. 39–65.
5. *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства. — М., 1999. — 539 с.
6. *Тощенко Ж. Т.* Парадоксальный человек. — 2-е изд. — М., 2008. — 543 с.
7. *Luhmann Niklas*. Reflexive Mechanismen // Soziale Welt. — 1966. — № 17.
8. *Klaus F.* Paradoxien und Rekursivität im Recht // Allgemeine Rechtslehre. Ein Lehrbuch. 2. neu bearbeitete Auflage. — Köln, Berlin, Bonn, München, 2001.
9. *Хрестоматия* по истории государства и права зарубежных стран : в 2 т. — М., 2007. — Т. 2. — 669 с.
10. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas «Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties baismės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai»* // Žinios. — 1998. —

- № 109–3004. (Постанова Литовського Конституційного суду від 9 грудня 1998 р. «Про відповідність смертної кари, установлені 105 статтею Литовського кримінального кодексу, Конституції Литовської Республіки» // Державні відомості. — 1998. — № 109–3004).
11. *Аристотель*. Никомахова етика // Соч. : в 4 т. — М., 1983. — Т. 4. — С. 53–293.
 12. *Case of Pretty v. United Kingdom*, Application № 2346/02 (29 April 2002) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case+Law/Case+law+information/Selective+comparative+law+list>.
 13. *Sweet Alec Stone*. Governing With Judges: Constitutional Politics in Europa. — Oxford, 2000. — 248 p.
 14. *Ferrajoli Luigi*. Teoria assiomaticizzata del diritto. Parte generale. — Milano, 1970. — 208 p.
 15. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas «Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo «Konstitucinis Teismas – teisminė institucija» ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai»* // *Žinios*. — 2006. — № 65–2400. (Постанова Литовського Конституційного суду від 6 червня 2006 р. «Про відповідність назви «Конституційний суд – судова інституція» 1 статті закону Литовського Конституційного суду і 3 частині тієї ж статті Конституції Литовської Республіки» // Державні відомості. — 2006. — № 65–2400).
 16. *Žinios*. — 2009. — № 6–170 (Державні відомості. — 2009. — № 6–170).

Вайшвіла А. Про деякі антиномії правового мислення

Анотація. На основі підходу до розуміння права як єдності прав і обов'язків доводиться логічна хибність окремих статей конституцій європейських країн, що стосуються прав людини, та негативний вплив такого стану правового мислення на судову практику, включаючи Європейський суд з прав людини. Як частина цієї загальної проблеми розглядається питання невідповідності діяльності Литовського Конституційного суду самому поняттю «суд».

Ключові слова: право, права людини, конституція, суд, логічні парадокси, правове мислення, наукова методологія.

Вайшвіла А. О некоторых антиномиях правового мышления

Аннотация. На основе подхода к пониманию права как единства прав и обязанностей доказываемся логическая ошибочность конституций европейских стран, касающихся прав человека, и негативное влияние такого состояния правового мышления на судебную практику, включая Европейский суд по правам человека. Как часть этой общей проблемы рассматривается вопрос несоответствия деятельности Литовского Конституционного суда самому понятию «суд».

Ключевые слова: право, права человека, конституция, суд, логические парадоксы, правовое мышление, научная методология.

Vaishvila A. About some Antinomies of Legal Thinking

Summary. On the basis of approach to understanding the law as integrity of rights and duties it is proved the logical impropriety of constitutions of European countries, concerning the human rights, negative influence of such quality of legal thinking on the court practice including the European Court of Human Rights. As a part of this common problem it is considered the issue of disparity of Lithuanian Constitutional Court's activity to the notion «court».

Key words: law, human rights, constitution, court, logical paradoxes, legal thinking, scientific methodology.